

DET NORDSLESVIGSKE SPØRGSMÅLS REJSNING I 1918

Af Harald Jørgensen.

På det nordiske historikermøde i Århus, i august 1957, holdt overarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen nedenstående foredrag, der giver den politiske situation, da spørgsmålet om en genforening med Nordslesvig blev rejst. Foredraget redegør – delvis på grundlag af materiale fra tyske arkiver – bl. a. for overvejelserne om en løsning af problemerne ved direkte tysk-danske forhandlinger. Forfatteren afviser bestemt samtidige rygter om, at udenrigsminister Erik Scavenius skulle have indledt sådanne forhandlinger.

Dr. Jørgensen har i de senere år foretaget en række studier over genforeningstiden. I »Afhandlinger tilegnede ... rigsarkivar, dr. phil. Axel Linvald ... 1956« offentliggjorde dr. Harald Jørgensen »Åbenråresolutionens tilblivelse« og i »Sønderjyske årbøger« (1957, s. 99–236) en lang række breve vedrørende oktoberadressen.

Da den nyudnævnte tyske rigskansler prins Max af Baden sent om eftermiddagen d. 5. oktober 1918 for overfyldte tilhørerbænke i den tyske rigsdag gav meddelelse om, at rigsregeringen natten i forvejen over Schweiz havde givet USA telegrafisk tilbud om at ville påbegynde forhandlinger om våbenstilstand og fred på basis af præsident Wilsons 14 punkter, var det klart for alle indviede, at også det nordslesvigske spørgsmål ville blive aktuelt. Dette spørgsmål var ganske vist ikke udtrykkeligt nævnt i de 14 punkter, men princippet om folkenes selvbestemmelsesret var proklameret, og med udgangspunkt heri ville problemet om en flytning af den dansk-tyske grænse fra 1864 kunne rejses. Men hvem var i stand til at tage de indledende skridt? Tre muligheder forelå, nemlig 1) spørgsmålet kunne rejses af den nordslesvigske befolkning, 2) et initiativ kunne tages af den nye tyske regering, inden for hvilken liberalere anskuelser nu gjorde sig gældende, og 3) den danske regering kunne foranledige, at sagen blev taget op.

For forståelsen af situationen, således som den forelå ved det tyske militære sammenbrud omkring månedsskiftet september-oktober 1918, er det vigtigt at erindre sig, at Danmark ikke kunne gøre noget juridisk krav gældende på Sønderjylland eller dele af denne gamle danske provins. Ved Wienerfreden i 1864 havde Danmark afstået hele Sønderjylland sammen med Holsten og Lauenborg til de tyske stormagter. To år senere havde Preussen efter en ny krig tvunget Østrig til at afstå hele

krigsbyttet fra 1864, og Sønderjylland indlemmedes i Preussen. Ved Pragerfreden lovede Preussen ganske vist Østrig at lade afholde en folkeafstemning i de nordlige distrikter af Slesvig (den berømte § 5), gennem hvilken det skulle afgøres, om disse skulle vende tilbage til Danmark. Der førtes i årene efter 1866 forhandlinger med Bismarck om en opfyldelse af dette løfte – forhandlinger, i hvilke også Danmark deltog – men i 1878 enedes Preussen og Østrig om at ophæve § 5. Ophævelsen af løftet om en folkeafstemning ændrede i og for sig intet i det officielle Danmarks stilling til det nordslesvigske spørgsmål, da løftet i § 5 jo ikke var givet Danmark, men Østrig. På den anden side fandt de dele af den danske befolkning, som i årene efter 1864 aktivt fulgte med i de danske sønderjyders skæbne under preussisk herredømme, at der stadig var et uløst nationalt spørgsmål mellem Danmark og Tyskland, og i hjertet bevarede man et stille håb om, at den storpolitiske udvikling ville forme sig således, at muligheden for en genforening med landsmænd søndenå måtte blive etableret. Da verdenskrigen brød ud i sommeren 1914, erklærede den danske regering, at den agtede at forblive neutral, og man fastholdt denne politik gennem alle krigsårene. Da krigen sluttede, kunne den danske regering derfor ikke fremsætte et juridisk formuleret krav, men, som stemningen i den danske befolkning var, heller ikke undlade at formulere et ønske om, at det uløste nationale problem blev ordnet.

Da de tyske stormagter i Wien gennemtvang Kongeågrænsen, medførte dette, at en ikke ubetydelig dansk folkegruppe blev adskilt fra det danske rige og imod dets vilje i 1866 indlemmet i Preussen. Løftet i § 5 fremkaldte hos denne befolkning en forhåbning om, at en afstemning snart ville finde sted og en tilbagevenden til Danmark herved muliggjort. Da man i 1867 udskrev valg til den nordtyske rigsdag, opfattede man dette valg som et prøvevalg for den forestaaende folkeafstemning, og valget viste, at der var dansk flertal indenfor Sønderjylland til en linie, der ville komme til at løbe syd om Flensborg og nord om Tønder. I forventning om den snart forestående genforening foretrak mange unge mænd ikke at aftjene den preussiske værnepligt, og de forlod hjemstavnen og tog ophold i det gamle land. Dette medførte en ikke ringe svækkelse af den danske nationalitet i Sønderjylland. Da de tyske stormagter i 1878 ophævede § 5, og håbet om en genforening hermed skubbedes ud i en uvis fremtid, forstod de danske sønderjyder, at det var nødvendigt, at ungdommen forblev i landsdelen. En politisk nyorientering fandt sted, nye førere fremstod, og nye nationale organisationer blev skabt. Gennem 1880erne og 1890erne bragtes tilbagegangen til ophør, og grundlaget blev lagt for ny fremgang, og da H. P. Hanssen i sommeren 1914 talte ved det store danske årsmøde i Haderslev, kunne han med tilfredshed se tilbage på udviklingen i det forløbne år og med

tillid skue fremtiden i møde. Aldrig tidligere i landsdelens historie havde danskheden været så stærk og målbevidst. De udtyndede nationale gelededer var blevet udfyldt med vågen og selvbevidst dansk ungdom, og selv om de tyske stormagter havde ophævet § 5, mente man under henvisning til den nationale udvikling i de forløbne år og i henhold til livets ret at kunne fastholde kravet om en genforening med landsmænd i det gamle land.

Medens danskheden i Nordslesvig var gået styrket ud af kampen med de preussiske myndigheder, så det ikke så godt ud længere sydpå. I landsdelens gamle hovedstad Flensborg, der endnu i 1867 havde haft et lille dansk flertal, havde den tysktalende og tysksindede befolkning fået overtaget, først og fremmest som følge af en meget stærk tysk indvandring. I flere mellemslesvigske sogne havde den hjemmehørende befolkning mere og mere tabt forbindelsen med de danske kredse imod nord og stærkere og stærkere orienteret sig mod syd, og det lykkedes ikke de slagkraftige danske organisationer i Nordslesvig at fastholde den mellemslesvigske ungdom inden for de danske rækker.

Den nationale bevægelse i Nordslesvig havde, efterhånden som årene skred frem, haft en svær dyst med de preussiske myndigheder. Disse, der ofte stod helt fremmede over for den stedlige befolkning, anvendte alle midler – ligefra tåbelige chikanerier til grove overgreb – for at komme den voksende danskhed til livs. I sammenligning med, hvad det brutale 20. århundrede har kunnet fremvise af nationale overgreb, var den preussiske embedsstands optræden i Sønderjylland i årene op imod 1914 nærmest human, men ud fra datidens forudsætninger følte overgrebene både smålige og brutale. De bidrog endvidere til at holde de nationale modsætninger levende og styrkede kun danskheden, i hvert fald i de egne, hvor danskheden fra gammel tid var stærk og levende.

Kort tid efter årsmødet i Haderslev i 1914 udbrød verdenskrigen, og i mere end 4 år hvilede krigen tungt over Sønderjylland. Ungdommen kaldtes under fanerne, og henved 6000 dansksindede unge sønderjyder vendte aldrig tilbage. Andre tusinder genså hjemstavnen som invalider eller på anden måde mærket af livet i skyttegravene. De, der fik lov til at blive hjemme, havde deres kamp med at holde produktionslivet gående, og dyrtid, rationering og andre af krigstidens uundgåelige følger lå som et frygteligt tryk over hjemmene. Hertil kom ængstelsen for ægtefællers og sønners skæbne på de fjerne slagmarker, og de mange tunge budskaber, der uundgåeligt kom tilbage fra disse. Men hvor mørkt det end så ud, bevarede håbet i de tusinder af danske hjem ud over landsdelen. Man ville ikke opgive håbet om, at krigstidens hårde prøvelser måtte ende med opfyldelsen af genforeningshåbet. Den generation, der har oplevet fem lange besættelsesår, forstår, hvorledes man kan håbe ligesom på trods. Da budskabet omkring månedsskiftet sep-

tember-oktober 1918 om Tysklands militære sammenbrud langsomt bredte sig ud over Nordslesvig, forstod man, at dagen var nær, den dag, man havde længtes mod gennem de mange og tunge dage. I glæden og lykken blandedes imidlertid dyb sorg over, at så mange ikke skulle få lov til at opleve denne dag.

Med opmærksomhed fulgte nordslesvigernes politiske fører, rigsdagsmand H. P. Hanssen, den storpolitiske udvikling. Efter at prins Max af Baden havde afgivet den nye regerings programerklæring, tog rigsdagen ferie indtil 23. oktober. I dagene mellem d. 5. og 23. oktober udveksledes telegrafisk forskellige depecher mellem Berlin og Washington om den nærmere forståelse af det tyske kapitulationstilbud, og i disse uger fortsattes de forbitrede kampe på vestfronten. Overalt i verden svingede stemningen mellem håb og frygt. Ville våbnene nu endelig tie, eller skulle man gennem endnu mange måneders forbitret strid?

H. P. Hanssen var med sit intime kendskab til tyske forhold og nære forbindelse med folk, der vidste virkelig besked, overbevist om, at Tyskland måtte søge fred. En fortsat kamp ville være meningsløs. Han besluttede derfor at rejse det nordslesvigske spørgsmål ved førstkommende lejlighed i den tyske rigsdag og at kræve en ny grænse draget mellem Danmark og Tyskland i henhold til det af præsident Wilson proklamerede princip om folkenes selvbestemmelsesret, d. v. s. efter en afholdt folkeafstemning. Indtil videre søgte han gennem samtaler med frisindede tyske politikere at interessere dem for sagens løsning, og fra hans hotelværelse i Berlin udsendtes korrespondancer til tyske blade, hvori redegjordes for problemet. Der igangsattes endvidere hjemme i Nordslesvig en stor adressebevægelse, der skulle udmunde i et almindeligt krav til Tyskland om nu at løse spørgsmålet. Adressen, som alle betydende organisationer skulle underskrive, skulle ligge klar til aflevering ved passende lejlighed. Da rigsdagen derefter trådte sammen d. 23. oktober for at tage stilling til regeringserklæringen, anmeldte H. P. Hanssen sig som taler, og efter at først repræsentanter for Elsass-Lothringen og derefter den polske delegerede havde haft ordet for at præsentere disse landsdeles nationale ønsker, talte H. P. Hanssen. I sin tale greb han tilbage til det løfte om afstemning, som indeholdtes i § 5, og han sluttede: rigsregeringen har anerkendt princippet folkenes selvbestemmelsesret, anvend også dette princip på Nordslesvig! Dette krav lyder fra Nordslesvig, fra Danmark, fra hele Skandinavien. Overhør ikke dette råb! Når folkenes selvbestemmelsesret er alvor for Dem, når De virkelig vil slutte en rets- og forsoningsfred, så må De, når freden nu sluttes, løse det nordslesvigske spørgsmål. Dermed opfylder De ikke blot vore varmeste ønsker, dermed fremmer De også tyske interesser. Thi retfærdighed ophøjer et folk. Talen hilstes med varmt bifald fra venstrebankene.

Gennem H. P. Hanssens store tale d. 23. oktober havde nordslesviger-nes første politiske repræsentant officielt rejst det nordslesvigske spørgsmål. Rigsregeringens med spænding afventede svar kom gennem den nye tyske regerings fungerende udenrigsminister, dr. Wilhelm Solf.

Dr. Solf havde ikke på forhånd noget særligt kendskab til det nordslesvigske spørgsmål. Han havde i mange år virket inden for tysk kolonialadministration. En årrække havde han været guvernør på Samoa, og i 1911 udnævntes han til koloniminister. Under krigen havde han vist mådehold og forsonlighed. I prins Max af Badens nye regering virkede han som udenrigsminister. I forbindelse med regeringsskiftet foretoges visse ændringer inden for det tyske udenrigsministerium. Nye mænd trådte til med nye ideer. Således udnævntes socialdemokraten dr. Eduard David til understatssekretær. I det store og hele bevarede dog det gamle regimes mænd indtil videre deres nøglepositioner inden for ministeriet.

Den tyske rigsregering kunne i dette afgørende øjeblik have valgt at tage et fuldstændig klart standpunkt og tilbudt en løsning af det nationale spørgsmål, som i så mange år havde forgiftet det politiske forhold mellem Danmark og Tyskland. Man foretrak imidlertid at lade dr. Solf udtale, at man ikke kunne anerkende, at der kunne bygges noget formelt krav på § 5, men at man fra tysk side var rede til loyalt at udføre præsident Wilsons princip om folkenes selvbestemmelsesret. H. P. Hanssen var ikke tilfreds med denne ret vage udtalelse, og det var hans første indskydelse påny at bede om ordet for at opnå en nærmere præciseret udtalelse. Understatssekretær David kom ham imidlertid i forkøbet, idet han kom hen til H. P. Hanssen på dennes plads i rigsdags-salen og mundtligt meddelte ham, at Tyskland virkelig havde til hensigt at anvende princippet om folkenes selvbestemmelsesret også på det nordslesvigske spørgsmål. Hvad man fra tysk side bestred var blot, at der kunne fremsættes et formelt ønske på basis af § 5. Indtil videre lod H. P. Hanssen sig nøje med denne mere uofficielle meddelelse, men hans bestræbelser gik i den følgende tid ud på at få en skriftlig bekræftelse fra rigsregeringen om spørgsmålets løsning.

Vi ved nu, at dr. Solf, forinden han afgav sin erklæring af 24. oktober, havde fået forelagt en udtalelse om det nordslesvigske spørgsmål, udarbejdet af den tyske gesandt i København grev Brockdorff-Rantzau. Grev Rantzau havde siden 1912 været minister i København. Under hele verdenskrigen havde han haft et intimt samarbejde med udenrigsminister Scavenius, og en vis fortrolighed var udviklet mellem de to mænd. Allerede 9. oktober kunne grev Rantzau indberette, at udenrigsminister Scavenius for et par dage siden havde meddelt ham, at man måtte forvente, at det nordslesvigske spørgsmål ville blive rejst i dansk presse. Dette var nu sket. Begivenhedernes udvikling i de føl-

gende dage medførte, at gesandten begav sig til Berlin til rådslagning med sin regering. Under opholdet i Berlin udarbejdede grev Rantzau et memorandum om det nordslesvigske spørgsmål, der er dateret 17. oktober.

I dette memorandum udtaler grev Rantzau, at efter at krigens ulykkelige udgang har medført, at det nordslesvigske spørgsmål påny er blevet aktuelt, opstår det spørgsmål, om Tyskland skal lade sine fjender afgøre sagen eller selv tage det i sin hånd. Efter gesandtens opfattelse er det ganske klart, at ententen vil tilbyde Danmark Nordslesvig, og at en dansk regering umuligt vil kunne afslå denne gave. Grev Rantzau mener derfor, at det var at foretrække, om Tyskland, inden det nordslesvigske spørgsmål blev forelagt fredskongressen, spontant erklærede, at man havde besluttet sig til at løse det nordslesvigske spørgsmål i overensstemmelse med folkenes selvbestemmelsesret. Tyskland ville hermed opnå, at det, som man senere ville blive tvunget til at afstå, kom til at fremstå som en tysk gave, at man kunne undgå de pinlige forhandlinger på fredskongressen, og at spørgsmålet kunne indskrænkes til en ren national løsning. Indblandes ententen i sagen, risikerer man let, at spørgsmålet søges løst efter historiske synspunkter, og at områder udenfor Nordslesvig kommer på tale. Gesandten mente, at det ville have betydelige fordele, hvis sagen kunne ordnes direkte med Danmark.

Det fremgår af påtegninger på dokumentet, at dette blev forelagt dr. Solf d. 20. oktober, og at også andre fremtrædende embedsmænd inden for det tyske udenrigsministerium fik det at se i de kommende dage. Om de nærmere drøftelser, som dette forslag gav anledning til på højeste plan, vides intet, men resultatet blev altså i første omgang dr. Solfs ret vage udtalelse i den tyske rigsdag d. 24. oktober. Hverken nu eller senere fulgte rigsregeringen gesandtens forslag om at tage initiativet til direkte forhandlinger med Danmark om det nordslesvigske spørgsmål uden om fredskonferencen. Derimod gik regeringen ind på at lade dr. Solf i et brev til H. P. Hanssen af 14. november 1918 skriftligt bekræfte, at det var rigsregeringens standpunkt, at også det nordslesvigske spørgsmål burde løses i henhold til præsident Wilsons fredsprogram. Dette brev blev imidlertid først til, efter at en revolution havde fjernet den sidste kejserlige regering, og nye mænd, hvoraf flere var H. P. Hanssens nære politiske venner, havde indtaget de ledige pladser.

Vender vi os derefter til udviklingen i kongeriget, vil det være nødvendigt også her at gå noget tilbage i tiden. I kongeriget fandtes kredse, der lige siden 1864 med interesse og aktiv støtte havde fulgt den nationale udvikling i Sønderjylland efter katastrofen i 1864. Under verdenskrigen havde det været umuligt offentligt at diskutere det nordslesvigske spørgsmål, og forbindelsen over grænsen havde været vanskelig. Også i kongeriget håbede man på fremtiden og forberedte sig på, hvad

den kunne bringe. Inden for de sønderjydske interesserede kredse kan man tale om to hovedgrupper. En fløj, der samlede sig om historikeren H. V. Clausen, og hvortil hørte mænd som dr. Mackeprang, professor Harald Høffding, dr. H. L. Møller og professor Aage Friis ønskede at arbejde for, at det danske Nordslesvig efter en afholdt folkeafstemning skulle vende tilbage til Danmark. Deres nationalpolitiske synspunkter var blevet udformet under indtryk af A. D. Jørgensens nøgterne syn på den nationale udvikling i Sønderjylland gennem tiderne, og de havde ved egne studier og ved aktiv medleven i sønderjydernes kamp nærmere udformet deres nationalpolitiske program. Gennem mange år havde de stået i en intim kontakt med H. P. Hansen, og der var fuld enighed med denne om fremtidsmålet. Dette formuleredes som en genforening med Nordslesvig til en linie nord om Flensborg, syd om Tønder, den såkaldte H. V. Clausen-linie.

I stærk modsætning til mændene omkring H. V. Clausen fandtes en anden gruppe under ledelse af den københavnske overlæge Ionas Collin og rektor H. P. Hansen, der var enige om at modarbejde, hvad man kaldte H. V. Clausens umulige linie. Derimod var man ikke enige om, hvor meget af det gamle danske land Sønderjylland, man ønskede tilbage. Nogle koncentrerede sig om at generhverve Flensborg og de mellemslesvigske sogne, andre ønskede den fremtidige grænse trukket langs Dannevirkelinien, og atter andre ville udstrække Danmarks grænse indtil den historiske grænse langs Ejderen. Endelig var der flere, der bestemt mente, at de allierede efter krigen ville fravriste Tyskland Kielerkanalen og etablere en neutral kanalzone på begge sider af denne. Danmarks sydgrænse måtte da naturligt blive kanalzonens nordgrænse. Selv om man var uenig om målet for fremtidens grænsepolitik, stod man imidlertid samlet om det standpunkt, at man ikke ønskede nogen afstemning. Man ville derimod trøstigt overlade til ententen at bestemme, hvor Danmarks fremtidige sydgrænse skulle gå. Allerede meget tidligt søgte gruppen kontakt med de vestallierede gesandter i København, navnlig den franske, og man forsøgte at interessere disse for en løsning i overensstemmelse med gruppens ønsker. Hvorvidt man er gået i disse forhandlinger kan først klares, når til sin tid de franske arkiver åbnes.

Medens krigen rasede, kunne ingen af de to grupper arbejde offentligt for deres synspunkter. Da Tysklands militære sammenbrud var en kendsgerning, gik begge grupper i aktion med det formål at vinde offentlighedens tilslutning til deres synspunkter. Både gennem pressen og på møder igangsattes en kraftig agitation. Tonen mellem de to fløje var fra starten bitter og meget personlig, og i de 18 måneder, hvor grænsestriden rasede i dansk offentlighed, gravedes dybe kløfter i det danske folk. Den stærke folkelige bevægelse greb naturligvis også over på det

politiske plan, og hver af de to grupper forsøgte at vinde tilslutning for deres synspunkter indenfor de politiske partiers repræsentanter. Adskillige politikere, der i begyndelsen havde overvejende sympati for et mådeholdent standpunkt, blev, under indtryk af den stærke agitation for at fremsætte ret yderliggående krav, mere lydhör over for disse. Grænsespørgsmålet hvirvledes lidt efter lidt ind i tidens andre store indrepolitiske stridsspørgsmål og indgik til sidst en næsten uløselig forbindelse med disse.

Af afgørende betydning for sagens udvikling var naturligvis regeringens stillingtagen. Siden 1913 havde ministeriet Zahle haft regeringsmagten, og landets udenrigsminister var Erik Scavenius. Det er ofte blevet sagt, at han ingen interesse havde for det nordslesvigske spørgsmål i modsætning til kolleger som P. Munch og Ove Rode, der altid både forstands- og følelsesmæssigt havde været stærkt engageret i de nationale problemer. På grund af manglende materiale er det vanskeligt at udtale sig om dette spørgsmål, men meget tyder på, at det nordslesvigske spørgsmål ikke havde den centrale placering i Scavenius' bevidsthed, som tilfældet var med flere af hans kolleger og store dele af den danske befolkning. For Scavenius måtte det nordslesvigske problem altid være underordnet det langt vigtigere spørgsmål om Danmarks øjeblikkelige og fremtidige forhold til Tyskland. For ham var et godt politisk naboforhold til Tyskland det alt afgørende. Uden et sådant ville et selvstændigt dansk rige ikke kunne eksistere. Dette måtte pålægge ham en vis tilbageholdenhed i det nordslesvigske spørgsmål. Politiske modstandere drog af denne holdning den slutning, at udenrigsministeren var tyskvenlig. Dette er utvivlsomt en ganske overfladisk slutning. Mon ikke den senere statsminister Stauning havde mere ret, når han ved en bestemt lejlighed besvarede spørgsmålet om Scavenius' påståede tyskvenlighed med bemærkningen: Scavenius er sgu aldrig venlig. Hvorledes dette specielle spørgsmål nu end forholder sig, er een ting imidlertid klart, at udenrigsministeren umuligt kunne afvise at beskæftige sig med dette spørgsmål og nødvendigvis måtte tage stilling og forme en politik.

Når den radikale regering skulle tage stilling til det nordslesvigske spørgsmål, var det ligeså klart, hvilken vej den ville gå. Den kunne kun ønske, at det danske folk samledes om at kræve den rene nationale løsning, d. v. s. en folkeafstemning i Nordslesvig med en kommende sydgrænse, der fulgte den af H. V. Clausen optrukne linie nord om Flensborg og syd om Tønder. Med bestemthed ville man modsætte sig at modtage provinser, hvor tyskheden som følge af den århundredlange folkelige kamp havde vundet flertallet. Regeringen, og det vil i denne forbindelse navnlig sige Scavenius, ønskede endvidere meget, at den ordning af grænsen mellem Danmark og Tyskland, som nu forestod,

så vidt muligt skulle gennemføres med tilslutning fra det nye Tyskland. Kun derved kunne en eventuel nyordning sikres også i fremtiden, når de politiske magtforhold muligvis havde ændret sig. Medvirkende til udenrigsministerens tilbageholdenhed i begyndelsen af oktober 1918 var endvidere hele den uklare storpolitiske situation. Ville det initiativ, som den nye tyske rigsregering havde taget, standse krigen, eller skulle kampene endnu rase videre i månedsvis? Hvorledes ville Danmarks stilling være under denne situation? Under hele krigen havde regeringen søgt at opretholde en streng neutralitet over for begge de krigsførende parter. Denne politik havde været betinget af den hårde politiske nødvendighed. Landet grænsede umiddelbart op til Europas stærkeste militærmagt, som, hvad øjeblik det skulle være, kunne løbe landets forsvar over ende. Endvidere var Danmark i høj grad afhængig af tilførsler, navnlig kultilførsler. Stoppede disse, kunne det få katastrofale følger for det danske samfund og forårsage svære økonomiske og sociale rystelser. Så længe man ikke vidste, hvad de nærmeste uger ville bringe, måtte det officielle Danmark forholde sig i ro og ikke sætte spørgsmål under debat, der kunne bringe den opnåede politiske ligevægt i fare.

Meget tyder på, at Scavenius ville have foretrukket længst muligt at indtage denne afventende holdning, så man bedre kunne se, om det bar mod fred eller fortsat kamp. Visse begivenheder fremtvang imidlertid en mere positiv stillingtagen. 14. oktober fik udenrigsministeren således besøg af den engelske chargé d'affaires, som på sin regerings vegne forespurgte, om det forholdt sig rigtigt med hensyn til verserende rygter om dansk-tyske forhandlinger om en løsning af det nordslesvigske spørgsmål. Rygterne må utvivlsomt føres tilbage til Dannevirkekredsens samtaler med de vestallierede gesandter i København. Men sammenhængen vil først kunne klares, når der ad åre kan opnås adgang til disse gesandtskabers arkiver. Så meget kan dog siges i dag, takket være det kendskab man har til det tyske materiale, at Scavenius talte fuldkommen sandhed, da han på det bestemteste dementerede disse rygter. Nogle dage efter d. 14. oktober kom en hemmelig udsending over grænsen, der medbragte et brev fra H. P. Hanssen til J. C. Christensen og Niels Neergaard, hvori den nordslesvigske fører i kraftige vendinger anråbte sine danske venner om at rejse kravet om Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark. Det er overvejende sandsynligt, at indholdet af dette brev er blevet meddelt udenrigsministeren, og at dette i forbindelse med den engelske diplomats besøg overbeviste Scavenius og regeringen om, at passivitet ikke længere var mulig, og at der måtte handles. Der fandt derefter i dagene omkring 18. oktober fortrolige drøftelser sted mellem regeringen og partiordførerne om den vej, man skulle følge. Man enedes om at sammenkalde rigsdagen til en fortrolig drøftelse af situationen. Dette møde afholdtes samme dag, som H. P.

Hanssen talte i Berlin – d. 23. oktober – og regeringen opnåede på dette møde enig tilslutning til en videreførelse af neutralitetspolitikken og godkendelse af en grænsepolitik, der tog sigte på at generhverve Nord-slesvig og kun dette. Under de fortrolige forhandlinger med partiordførerne og senere i rigsdagen havde der været visse vanskeligheder med enkelte konservative politikere, som stod under indflydelse af de mere yderligtgående kredse, men flertallet af partiet samt de tre andre partier gav fuld tilslutning til den af regeringen foreslåede politik. Resultatet af rigsdagens forhandlinger meddeltes såvel de danske gesandter i udlandet som de udenlandske magters ministre i København. Andre skridt foretoges foreløbig ikke.

I denne forbindelse kan det have interesse at oplyse, at udenrigsminister Scavenius faktisk havde fået et forslag forelagt om indledning af direkte forhandlinger med Tyskland, men at dette ikke var blevet fremmet. Med dette forslag hang det således sammen.

Som dansk gesandt i Berlin sad siden oktober 1912 grev Carl Moltke. Denne havde omkring midten af september aflagt et besøg i København og benyttet lejligheden til forhandlinger med Scavenius. Inden sin tilbagevenden til posten i Berlin nedfældede gesandten sine tanker om den øjeblikkelige situation i et memorandum, der bærer datoen 18. september. Det fremgår heraf, at både minister og gesandt havde den opfattelse, at Danmark, hvorledes krigen end udviklede sig, måtte fastholde den strengeste neutralitetspolitik og undlade enhver hoveren eller skadefryd overfor Tyskland, hvis krigen skulle ende med tysk militært nederlag, hvilket dog ingen af de to anså for umiddelbart forestående på det tidspunkt. Det udarbejdede memorandum forelagdes kongen og etatsråd H. N. Andersen, der begge tiltrådte de fremsatte synspunkter.

Godt 14 dage senere indtraf imidlertid det tyske militære sammenbrud. Som følge heraf fik gesandten 11. oktober i Berlin besøg af en ikke navngiven tysk konservativ rigsdagsmand, der udtalte, at efter hans opfattelse var øjeblikket kommet for Danmark til at foretage en officiel henvendelse i Berlin om det nordslesvigske spørgsmål. Dette medførte, at gesandten planlagde en ny rejse til København. Forinden afrejsen søgte gesandten foretræde hos dr. Solf, formodentlig for om muligt at få et indtryk af den fungerende tyske udenrigsministers syn på den aktuelle politiske situation. Samtalen fandt sted d. 16. oktober, og gesandten indberettede straks om samtaleforløbet. Gesandten fik kun lidt ud af sin samtale med dr. Solf. Den drejede sig først og fremmest om de senest udvekslede telegrammer mellem Berlin og Washington. Kun ganske overfladisk berørtes de nationale brydninger i grænselandet, og den konservative tyske rigsdagsmands forslag kom overhovedet ikke på tale.

På vejen til København udarbejdede gesandten et memorandum, der er dateret 17. oktober, og som efter ankomsten overleveredes Scavenius. Ved et mærkeligt sammentræf bærer dette memorandum samme dato som det ovenfor omtalte forslag fra grev Rantzau. I dette memorandum gør grev Moltke sig til talsmand for, at Danmark på et eller andet tidspunkt skal foretage en officiel henvendelse i Berlin. Denne burde dog først ske, når freden var indtrådt, og helst efter at den nordslesvigske befolkning havde tilkendegivet sine ønsker. »At modtage Nordslesvig som en cadeau af Ententens Haand vil være en saare mislig Ting, da den Ordning, der vil træffes fra den Side, ikke kan forudsættes at ske i Forstaaelse med Tyskland, og den Ordning, som skulle tilstræbes fra dansk Side, jo netop maatte have det eneste Formaal at bringe et latent Stridsspørgsmaal ud af Verden, bringe Ro og Tilfredshed over en i lange Tider af politiske Rivninger hjemsøgt Egn og ikke at skabe et Nyt. Den territoriale Gevinst vilde fra dansk Side være at betragte som en med Løsningen i denne Aand forbundet uundgaelig Biomstændighed«. Såvidt det har kunnet konstateres, var det første og sidste gang en dansk mand i ansvarlig stilling tog til orde for, at Danmark skulle søge en ordning gennemført ved direkte forhandling med Tyskland. Forslaget blev imidlertid ikke taget til følge. At Scavenius ville have foretrukket denne fremgangsmåde er muligt. Under en samtale med grev Rantzau d. 31. oktober i København refererer gesandten en udtalelse af Scavenius gående ud på, at der i Danmark var en næsten sygelig frygt (eine nahezu krankhafte Furcht) hos de politiske partier for direkte forhandlinger med Tyskland, da man frygtede, at disse ville kompromittere landet i ententens øjne. Grev Rantzau greb denne bemærkning og udtalte, at han anså det for ønskeligt, at han og udenrigsministeren stadig holdt sig i nøjeste kontakt med hinanden, hvilket Scavenius lovede, idet han udtalte, at han til enhver tid var rede til »vertraulichen, vorbereitenden Besprechungen«.

Til sådanne samtaler var der foreløbig ingen grund, og der er heller ikke i de bevarede kilder efterladt spor af nye samtaler. Den danske regering foretog sig foreløbig intet, idet man ventede et udspil fra Nordslesvig. I Tyskland styrtede kejserdømmet i grus, og våbenstilstanden blev underskrevet få dage senere. Hermed var det afgjort, at det nu bar mod fred. I Nordslesvig blev vælgerforeningens tilsynsråd sammenkaldt til et møde på Folkehjem i Åbenrå 16.-17. november, for at man kunne godkende det forslag til en løsning af det nordslesvigske spørgsmål, som var udarbejdet af H. P. Hanssen og de to andre parlamentariske ledere Nis Nissen og Kloppenborg Skrumsager. Resultatet af forhandlingerne på Folkehjem blev den såkaldte Åbenråresolution, for hvis tilblivelse, der andetsteds er redegjort (Afhandlinger tilegnede rigsarkivar Axel Linvald). Mødet godkendte parlamentarikernes forslag

om, at der skulle søges tilvejebragt en folkeafstemning om genforening med Danmark i det område, som man betegnede Nordslesvig, og hvis sydgrænse kom til at gå nord om Flensborg og syd om Tønder. I forsamlingen var der ligeledes stemning for at arrangere afstemning i de tilgrænsende områder mod syd d. v. s. Flensborg og Mellemslesvig, såfremt befolkningen i disse områder fremsførte et ønske om at komme tilbage til Danmark. H. P. Hanssen og hans parlamentariske kolleger havde oprindeligt ikke tænkt sig en afstemning syd for Clausen-linien, men man bøjede sig for kravet for at opnå enstemmighed omkring resolutionen. Nogle dage senere afleverede H. P. Hanssen Åbenråresolutionen til den danske minister i Berlin sammen med dr. Solfs erklæring om Tysklands beredvillighed til at løse spørgsmålet i overensstemmelse med folkenes selvbestemmelsesret. Med disse dokumenter fulgte et brev fra H. P. Hanssen til den danske regering, hvori han anmodede denne om at rette en henvendelse til de allierede, således at de fornødne skridt til en opfyldelse af nordslesvigernes ønske om genforening kunne blive taget. Gesandten lod straks henvendelsen og dokumenterne gå videre til København, og den danske regering opfyldte nordslesvigernes ønske ved d. 28. november 1918 at viderebringe Åbenråresolutionen til de allieredes repræsentanter i København. Det nordslesvigske spørgsmåls løsning var hermed overdraget den fredskongres, der skulle træde sammen i Versailles.